

Da Königsberg enfin ad Aosta

In'analisa svizra da la segunda guerra mundiala

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ Tgi che frequentava la Biblioteca centrala da Turitg enturn 1970 sto avair conuschì dr. Hans Simmler (1919-1998), in dals giasts ils pli constants da lezza instituziun. Suenter ils onns da servetsch activ aveva'l stui star sco sutufizier tuberculul en il sanatorium da Leysin/VD, nua ch'el aveva emperdi d'enconuscher blers intellectuals d'aueters pajais europeics. Perquai leva'l perscrutar las decisiuns dals potentats e cumandants da quels pajais ch'avevan fatg part da la segunda guerra mundiala. Onns ed onns ha'l renunzià a sia carriera da schurnalist per concluder sias perscrutaziuns davart lez conflict. Daspera daval'prelecziuns a la Scuola auta populara da Turitg. 1975 era ses essai pront per la stampa. L'autur n'ha dentant chattà nagin editur ed ha puspè lavurà per gasettas enfin a sia pensiun 1986. En ses davos onns da vita ha'l anc revedi ses manuscrit, ma senza midar la substanza. Lez è vegni publictà (1) pir suenter la mort da l'autur, grazia a parents ed amitgs che n'han dentant betg chattà sia bibliografia. Richard Allemann (Herliberg/ZH) declera il disclèt dal manuscrit sco suanda en la prefaziun: «Il public da Germania s'interessava strusch per l'opiniun d'in autur svizzer. Tar il punct culminant da la guerra fraida na beneventav'ins betg tenutas criticas areguard las decisiuns dals aliads durant la segunda guerra mundiala» (p. 8). Davart lezza datti finalmain in'ovra svizra cumplexiva nua ch'ins po prender enconuschientscha dals sbagls dals emprims ministers Neville Chamberlain (1869-1940) e Winston Spencer Churchill (1874-1965), lura dals presidents Franklin Delano Roosevelt («FDR», 1882-1945) e Harry Truman (1884-1972) e s'enclegia da Josif Dschugasvili («Stalin», 1879-1953), e quai da mars 1939 enfin ad avust 1945. Ins giavischass ina segunda ediziun da lez essai, senza ils numerus sbagls da stampa e distracziun, ma cun ina cronologia, in register geografic ed in da persunas, per mauns da tgi che ha da far cunzunt cun ils Stadis unids, saja quai en la diplomazia, politica internaziunala u perscrutaziun istorica.

Londra n'ha betg gidà la Pologna

Igl entschaiva cun la tenuta da Londra suenter l'occupaziun da la Tschechia entras la Germania (15-3-1939) enfin a la decleraziun da guerra (3-9-1939). «Chamberlain, ingianà da Hitler, ha sustegnì la resistenza polacca a las pretendiuns da lez cun ina decleraziun unilaterala da garanzia (...) schlargiada ils 6-4 ad in'empermischun reciproca d'assistenza» (p. 16). Quai para fitg nobel; la Pologna era dentant in object sbaglià per ina tala empermischun. Il patg da Versailles 1919 l'aveva regalà l'ominus «corridor», pia in access al mar, senza consultar la populaziun pertutgada, la quala n'era betg Polacca, mabain Caschuba; lezza sdrima separava la Prussia da l'ost (Königsberg) dal rest da Germania. Simmler davart la notg decisiva dals 30 sin ils 31 d'avust: «Il minister tudestg da l'exteriur ha surdà a l'ambassadur britannic in sbod da Hitler cun propostas moderadas, numnadamain (...) ina votaziun d'autodeterminaziun dal pievel da l'intschess dispitaivel (...). Cun sias pretaisas raschunavlas leva Hitler impresiunari la regenza britannica e la separar dals Polacs testards (...). Ma quests manegevan che la Germania n'astgia insumma pretendere nagut. I sa fidavan da lur alianza cun la Gronda Bretagna (...). Roosevelt ha refusà d'als persvader da sa mussar conciliants» (pp. 30-31). Tranteren, ils 23-9, avevan Stalin e Hitler determinà lur zonas d'influenza en Pologna e l'Europa mesauna. Quest davos ha replitgà al «na» polac conquistond «sia» part dal pajais. Londra e Paris han declerà la guerra a Hitler, ma senza gidar la Pologna. Stalin ha lura occupà il rest, «var 200 000 km² cun

Stalin ha spustà la Pologna encunter vest, la «regalond» la Silesia tudestga ed in toc Prussia da l'ost.

MAD

passa 12 milliuns olmas» (p. 55). Ils aliads na l'han dentant betg declerà la guerra, perquai che l'empermischun britannica valeva be en cas d'attatga tudestga.

Ils Finlandais sa dostan

In pau a la giada ha Stalin occupà quai ch'il patg cun Hitler l'attribuiva, t. a. in toc Rumenia che correspundeva circa a la Moldova d'oz. Be la regenza da Helsinki na s'ha laschà plaschair quai: «Ils Finlandais, equipads cun skis e schlittas da chauns, han sa defais en moda agila encunter las attatgas russas. En schaner 1940 han els pudì eliminar ina divisiun russa e lura ina segunda (...). Las furmazions sovieticas avanzavan plaun, entras ils gauds cuverts cun naiv, en colonnas profundas ch'els Finlandais attatgavan da la vart, tagliand or lur colliaziuns enavos. Sumeigliantamain han els eliminà ina terza divisiun en favur (...). Ma i n'han betg pudì resistere a la lunga. Suenter strusch trais mais han els pers lezza guerra d'enviern (...). Stalin ha annectà l'istmus da Carelia cun la citad da Viipuri/Viborg. La ferma resistenza e la simpatia ch'ella aveva sveglià en l'entir mund ha dentant fatg impressiun a Stalin; lez ha renunzià a sovietisar la Finlanda tenor il model da l'Estonia, Lettonia e Lituania» (p. 58). Sovietisà ha'l era t. a. «sias» parts da Pologna e Rumenia. En zercladur 1941 ha Hitler attatgà l'Uniu sovietica (US). Sin quai ha Churchill, successur da Chamberlain sco emprim minister britannic, «offert a Stalin in'allianza senza resalva, (...) e quai senza pretendere la restauraziun da l'Estonia, Lettonia e Lituania, la restituziun da [Moldova] a la Rumenia (...) e gnanc il restabestimant da Pologna. La garanzia dada a questa aveva manà Londra a declerare la guerra a la Germania, ma n'ha betg impedi Churchill da s'alliar cun l'US» (p. 148). En avust han omadus aliads occupà l'Iran.

«FDR» survegn sia guerra

Era 1941 ha «FDR», president dals Stadis unids dapi 1933, s'engaschà adina dapli a favur da la Gronda Bretagna. Quai n'ha'l betg fatg be per aversiun encunter Hitler. Simmler citescha (p. 230) ina brev che «FDR» ha scrit a sia dumna ils 2-8-1941, in di suenter la decleraziun da guerra da l'Imperi tudestg a la Russia, nua ch'il futur president palesava sia profunda germanofobia: «Jau sperel che la Gronda Bretagna fetschia part e sforzia si la pasch a Berlin ('force peace at Berlin') ensemble cun la Frantscha e Russia». En november 1940 l'ha il pievel elegi president per la terza giada, sa fidond da la garanzia dada adina puspè da «FDR»: «Noss giuvenns na vegnan betg tramess en guerras estras» (cità p. 221). 1941 ha'l dentant incumbensà pliras giadas sia marina da cumpagnar fur-

nizius da material militar a la Gronda Bretagna entras l'Ocean atlantic. «Ils 13-9 ha'l cumandà (...) al schefcumandant da la flotta atlantica da sajettar l'emprim encunter bartgas tudestgas u talianas. Uschia ha'l vairamain creà ina situaziun da guerra cun la Germania e l'Italia» (p. 241). El ha survegnì quai ch'el desiderava ils 7-12, cur che la marina da Giapun ha bombardà il port militar american da Pearl Harbor: «El dava l'impressiun d'in liberà d'in grev burdi. Els Giapunais han schlià ses problem fundamental attatgond las forzas armadas dals Stadis unids» (p. 226). «FDR» è stà tant pli levgià quatter dis pli tard, cur che la Germania e l'Italia l'han declerà la guerra.

In pajais spustà sco trais zulprins

Gnanca dus onns pli tard, ils 28-11-1943 han Churchill, «FDR» e Stalin s'entupads a Teheran. «Il talent strategic da Stalin [anterior student da teologia, G. S.-C.] han impressiunà fermamain il schef dal stab general britannic (...) che l'attestava in giudizi militar dal calibr il pli aut. En sias explicaziuns na fascheva'l mai sbagls strategic; el chapiva spert tuttas implicaziuns da mintga situaziun (...). Er Anthony Eden [minister britannic da l'exteriur, G. S.-C.] admirava l'inschign da Stalin per tractar» (p. 431). Simmler citescha anc in auter participant da la scuntrada, l'admiral american William Daniel Leahy (1875-1959): «[Stalin era] in um fitg intelligent che formulava bain ed era decis da survegnir per la Russia tut quai ch'el leva», per exempel il toc Pologna annectà 1939, ch'el leva salvar er suenter la restauraziun da lez stadi. Churchill «ha proponi da cumpensar l'intschess annectà da l'US en la Pologna da l'ost cun regiuns tudestgas en il vest (...). Stalin preferiva in spustament dal cunfin polac enfin al flum Oder (...). L'emprim minister ha demonstrà a ses collega sovietic, cun trais zulprins, co ch'el s'imaginava da spustar la Pologna encunter vest» (p. 432). Els trais manaders da stadi han discutà enavart da chalanda december: «Churchill e Stalin han s'accordads davart ils cunfins polacs futurs. La Pologna dueva survegnir intschesch tudestgs enfin a l'Oder e l'US salvar quel toc Pologna che Hitler l'aveva dà (...). 'FDR' n'ha betg s'exprimi areguard detagls e n'ha era fatg nagina objecziun; (...) ni el ni Churchill n'han protestà cur che Stalin ha revendicà Königsberg ed ina part da la Prussia da l'ost» (pp. 451-452), pia a sidvest da la Lituania annectada 1940. 1944 han truppas americanas, canadaisas e britannicas, manadas da general Dwight David «Ike» Eisenhower (1890-1969), liberà la Frantscha occupada, entant che l'US spustava la front enfin en Pologna. «Là cumbatteva in'armada clandestina anticommunista, manada da

la regenza polacca exiliada a Londra. Da chalanda avust ha ses comandant Bór-Komorowski mess ad ir il cumbat encunter las truppas tudestgas d'occupaziun (...). Già ils 29-7 aveva Radio Mosca stimulà la gliud da Warszawa da sa revoltar» (pp. 505-506). Ma l'Armada cotschna n'ha betg gidà la resistenza, anzi: «Mosca ha impedi ils Britannics ed Americans da metter si ina punt aviatica tranter l'US e l'armada polacca per provider questa. Dus mais da cumbats sanguinus sin via encunter ils Tudestgs han bunamain extirpà ils rebels» (p. 506). En settember ed october 1944 ha Stalin anc engrondi ses imperi: «La Finlanda ha stui restabilir il cunfin da 1940 e ceder era Petsamo e sias minieras da nichel (...). Els 9-10 a Mosca ha Churchill proponi a Stalin da parter il Balcan, (...) al surlaschond la Rumenia sco era la Bulgaria e l'Ungaria, sche l'US reconoscheva la Grezia sco domini britannic (...). Stalin (...) ha acceptà la proposta (...). Els 27-10 a Londra ha Churchill declerà en la Chombra bassa: 'Nossas relaziuns cun Mosca n'èn mai stadas uschè stretgas, intimas e cordialas sco ussa. Nus n'eran anc mai stads abels da discutir las dumondas las pli cumplitgadas en moda uschè averta ed amicabile'» (p. 513).

L'orcan da fievu a Dresda

Las ostilitads èn idas a fin en matg 1945 en l'Europa ed en avust en l'Ocean pacific. Ma il davos enviern da cumbats ha entschiat en Belgia e Luxemburg cun ina disfata d'Eisenhower che ha indebli ils Anglosaxons ad ina data decisiva. Il general n'ha simplamain betg fatg endament che l'armada tudestga era penetrada tgunsch 1940 en ils gauds e culms da las Ardenas. El ha tralascià la defensiu da lez sector ed è vegni tuttatfatg surprais ils 16-12-1944, cur che dudesch divisiuns tudestgas, profitond da la trid'aura, han «chatschà in cugn profund en l'armada americana» (p. 568). Lezza ha recuperà sia front dals 15-12-1944 pir l'entschatta faver 1945. Gist ils 4-2 ad Jalta (oz en l'Ucraina) ha Stalin beneventà «FDR» e Churchill per in'emna da discussiuns davart l'avegnir dal mund. L'Armada cotschna aveva già «conquistà chaus da punt en Silesia, sin la spunda vest da l'Oder (...). Stalin era en ina posiziun ferma per tractar cun ses aliads. Sias armadas occupavan la part la pli gronda dal Balcan (...). El aveva (...) stabili regenzas satellitas cun ses aderents» (p. 573-575). Ad Jalta ha'l survegnì sia paja per sia empermischun da declerare la guerra al Giapun per surlevgiar l'armada americana en l'Ocean pacific: «El ha pretais tut quels intschesch che la Russia aveva cedi 1905 al Giapun, numnadamain la mesadad sid da l'isla Sahalin [giapunais Carafuto, G. S.-C.] (...) e l'archipel da las Curilas» (p. 586). Er en Germania èn ils aliads vegnids encunter a

Stalin bombardond massivamain citads situadas avant sia front, cunzunt Dresda, chapitala da Saxonia, «center da traffic, ina da las posiziuns dominantas per la rait tudestga da posta e telegraf (...). Per ils tschientmillis fugitivs da Silesia na davi nagina protecciun. Els eran fugids da violaziuns, mutilaziuns, mazzaments, spogliaziuns ed incendis perpetrads da la soldatesca russa (...) ed han succumbi a l'orcan da fievu chaschunà d'ina squadriglia britannica (...). Schizunt en l'Engalterra han ins protestà encunter lez bombardament sproporziunà. Igl è forza stà pervi da sias consequenzas ch'ins n'ha betg renconuschì publicamain las prestaziuns da lezza squadriglia, cur che la guerra è vegnida a fin, e ch'ins n'ha gnanca nobilissà il marschal da l'aviatica militar Harris sco tschels schefcumandants da ses rang (...). En lezza notg èn vegnids mazzads almain 135 000 umans, bunamain uschè blers sco a Londra durant l'entira guerra aviatica 1940-1945» (pp. 601-602).

Malfatgs communists a Trieste

«FDR» è mort ils 12-4-1945. Ses successur Truman ha stui gidar ad organisar l'Europa suenter ils armistizis dals 29-4 (Italia), 8-5 e 9-5 (Germania). In problem nov è naschi gist sper il cunfin svizzer: «En avrigl e matg 1945 èn truppas franzosas penetradas en l'Italia dal nord-vest, empruvond d'annectar la Val d'Aosta. Lur cumandant (...) ha schizunt smanatschà da sajettar sin forzas aliadas vegnidas a controllar ils eveniments en la regiun occupada. Sin quai ha president Truman cumandà da bloccar tuots riforniments a la Frantscha enfin a la retratga da sias truppas da la regiun (...). El ha cumpareglià l'invasiun franzosa cun il proceder da Tito en l'Istria ed encunter Trieste, (...) senza resguardar la differenza da tenuta da las populaziuns pertutgadas en ils dus intschesch occupads» (p. 622). La Frantscha leva numnadamain organisar ina votaziun populara d'autodeterminaziun en la Val d'Aosta; in specialist da questa regiun scriva: «1944-1945 ed era suenter giavischava ina gronda maiortad da Valdostans indigens l'annexiun a la Frantscha» (2). La situaziun era fitg differenta a Trieste ed en la part taliana da l'Istria suenter l'entrada da las truppas jugoslavas en avrigl e matg 1945: «La polizia politica comunista ha deportà tschients faschists autentics u supponids, svanids en champs u en cuvels, (...) sco era politics democratics talians (...). Ins leva eliminar quels antifaschists che giustifitgavan moralmain las pretaisas talianas sin l'intschess dispitaivel» (3). Dispitavlas n'eran betg pli la Silesia e las regiuns tudestgas situadas a l'ost da l'Oder; Stalin, applitgond la proposta declerada da Churchill cun trais zulprins, las ha suttemassas a l'administraziun polacca, dano Königsberg ed ina part da la Prussia da l'ost annectads a l'US. Els plis Tudestgs da quels intschesch èn vegnids mazzads u sbandischads en moda inumana; la Pologna comunista ha stabili là Polacs chatschads da las regiuns annectadas 1939 da Stalin. La Russia posseda anc adina las sdrimas ch'el ha conquistà dal Giapun, da Finlanda e Germania; la provinza da l'anterior Königsberg, oz Caliningrad, tranter la Pologna e Lituania, è separada dal rest da la Russia e cumplitgescha las relaziuns da Mosca cun l'Uniu europeica. Noss continent sto viver cun l'ierta da la segunda guerra mundiala.

1) Hans Simmler, Die grundlegenden politischen und militärischen Entscheidungen des Zweiten Weltkrieges (1939-1945), 8847 Egg/SZ (Thesis, ISBN 3-908544-46-7) 2001, pp. 652.

2) Marc Lengereau, Le général de Gaulle, la Vallée d'Aoste et la frontière italienne des Alpes (1943-1945), Aosta (Musumeci, ISBN 88-7032-024-3) 1980, p. 85.

3) Claus Gatterer, Im Kampf gegen Rom. Vienna (Europa Verlag) 1968, pp. 904 e 906.